

Victor Vlad Delamarina – contexte și texte

Grațîela BENGĂ-ȚUȚUIANU*

Key-words: *biography, dominant and peripheral politics, literature, cultural history*

Memoria literară l-a păstrat pe Victor Vlad Delamarina ca pe un talentat poet dialectal, prea timpuriu trecut în altă lume. „Poet dialectal” îl numise Titu Maiorescu (Maiorescu 1898: 119) iar autoritatea criticului de direcție nu a fost pusă decât arareori la îndoială. Însă despre poetul, prozatorul și acuarelistul lugojean Victor Vlad Delamarina se știa prea puține. Nu a fost un scriitor canonic, dar trebuie reținut că prin Victor Vlad Delamarina se deschide un drum, vorbește o epocă, un anume fel de așezare în lume și un anumit tip de sensibilitate – poate străine cititorului de astăzi, dar importante pentru a înțelege dinamica literaturii, evoluția culturală (în sensul ei larg) sau relația subtilă dintre Centru și margine.

1. Un context bănățean

Valorile naționale au stat în centrul vieții bănățene în a doua jumătate a veacului al XIX-lea. După 1867, când se impusese dualismul austro-ungar, a început să prindă contur o altă epocă, în care relația cu Împăratul a fost zguduită din temelii. Născut în 1863 la Lugoj, A.C. Popovici¹ s-a format în acest climat șubrezit. După studii de medicină la Viena și Graz, a devenit unul dintre cei mai activi oponenți ai procesului de maghiarizare din Transilvania și Banat.

Se formează în [...] lumea definită nu doar de Germania bismarckiană, de buna relație cu Viena, ci și de ascensiunea noilor forțe politice, intelectuale – a noilor lideri. Cititor al ziarelor de pretutindeni (fiindcă el este legat de *actualitate* (s. a.) cum puțini autori români fuseseră până la el), e la curent cu noile idei politice ale lumii. [...]. Cunoscător a vreo douăzeci de limbi, el are încredere în modelul american. Exponent al spiritului tânăr, cu o excepțională deschidere spre nou, se leagă de tot ceea ce ar putea oferi soluții noi Imperiului, un Imperiu în care problema națională rămâne, pentru el, ca și pentru prietenii săi, centrală (Ungureanu 2003: 17).

* Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, Timișoara, România.

¹ A.C. Popovici (1863, Lugoj – 1917, Geneva), politician, jurist. Tatăl lui era văr cu Coriolan Brediceanu. Alexandru Vaida-Voevod îl evocă astfel: „A dispus de toate calitățile unei individualități geniale: memorie, judecată clară în sinteza deducțiilor logice, pregătire enciclopedică, sugestie irezistibilă asupra singuraticilor și colectivităților, voce sonoră de timbru simpatice, figură impozantă, frumoasă, virilă, ochi ageri de privire scânteietoare. Singura lui preocupare și ținta vieții a fost asigurarea securității neamului românesc” (Vaida-Voevod 1998: 156).

Din această așezare în lume s-a ivit cartea publicată la Leipzig în 1906, *Statele Unite ale Austriei Mari*. Construită pe linia neoconservatorismului jeffersonian, era o lucrare capitală pentru viziunea politică a lui A.C. Popovici. Propunea înființarea a cincisprezece state (provincii) cu o largă autonomie internă și cu respectarea granițelor etnice, pe modelul american sau elvețian. Tendințelor centrifugale ale Europei Centrale, A.C. Popovici le răspundea cu întărirea executivului central. Prima consecință ar fi fost slăbirea puterii Ungariei și, implicit, pierderea forței cu care era impus procesul de maghiarizare. Fiecare stat național ar fi avut dreptul la o constituție proprie, ale cărei prevederi să nu fie contrare celor din constituția imperială. Ar fi avut, de asemenea, guvern, parlament și putere judecătorească proprii. Limba oficială a imperiului urma să fie germana, dar fiecare stat ar fi decis care îi este limba națională. Interesantă este o propunere pe care o regăsim acum, activă, în Parlamentul European: în cadrul Parlamentului imperial, fiecare membru ar fi putut să vorbească în limba lui națională.

Înainte de toate, *Statele Unite ale Austriei Mari* e o carte care trebuie citită atent în contextul epocii sale, inclusiv în ceea ce privește xenofobia și antisemitismul reflectate acid de autorul ei – pe de-o parte, admirator al articolelor lui Eminescu (cf. Nemoianu 2000: 110–121), pe de altă parte, trăitor în atmosfera vieneză a lui Karl Lueger², cu a sa „demagogică guvernare social-creștină, în care se vor găsi toate elementele anatemezate de liberalismul clasic: antisemitismul, clericalismul și socialismul municipal” (Schorske 1998: 5). La vremea apariției sale, cartea lui A.C. Popovici a stârnit un interes autentic în zona Europei Centrale. Autorul ei a fost primit în audiență de arhiducele Franz Ferdinand, moștenitorul Coroanei imperiale. Dialogul nu s-a oprit în formalismul unei audiențe întâmplătoare. A.C. Popovici a devenit consilierul arhiducelui pe problema naționalităților. Desigur, nu știm cum se va fi scris istoria dacă guvernul de la Budapesta nu s-ar fi opus atât de mult la ideea federalizării și, mai ales, dacă nu ar fi avut loc atentatul de la Sarajevo, în care arhiducele Franz Ferdinand și soția lui au fost uciși. Istorii alternative se pot (doar) imagina cu ușurință.

Ceea ce este sigur însă (și trebuie reținut ca un element definitoriu) este că din Lugoju încheiat ca punct magnetic al solidarizării forțelor naționale plecase A.C. Popovici. În același context politic și socio-cultural, s-au format Victor Vlad Delamarina și prozatorul Ioan Popovici Bănățeanul, în timp ce în familiile Brediceanu, Rădulescu, Vlad, Dobrin se auzeau vocile cele mai influente, capabile să producă oricând o puternică emulație (politică, socială, culturală). Bunicul lui Victor Vlad, inginerul și avocatul Constantin Rădulescu (1824–1895), a fost primar în trei legislaturi – personalitate marcantă a orașului. Bunica, Paulina, era descendentă a unor meseriași lugojeni întemnițați pentru ca au făcut parte din Societatea secretă „Constituția”. La Lugoju, Constantin Rădulescu a înființat Banca „Lugojana”, iar Paulina a condus „Reuniunea Femeilor Române”. Ion Vlad, tatăl lui Victor, era un avocat erudit, specialist în drept civil și cambial, la fel de implicat în mișcarea de emancipare politică și culturală a românilor precum Constantin Rădulescu.

² Karl Lueger (1844–1910), politician austriac, susținător al cauzei românilor din Trasilvania. Catolic antisemit. Fondatorul și președintele Partidului Social Creștin, nominalizat ca primar al Vienei în 1895. După ce l-a respins de trei ori, împăratul Franz Joseph a acceptat alegerea sa în 1897. A fost primar al Vienei între 1897–1910.

Într-un timp în care drepturile românilor din Banat erau îngădite, entuziasmul cultural și afirmarea categorică a valorilor naționale au creat și au întreținut, decenii de-a rândul, o stare de spirit care a condus, în final, la Marea Unire din 1918. Reuniunile de lectură, „Reuniunea Română de Cântări și Muzică” de la Lugoj, ansamblurile corale din Chizătău, Oravița, Reșița, Caransebeș și din multe sate bănățene erau reperatele unei efervescente culturale românești care propovăduia unitatea și puterea colectivă, nu forța individuală. Nicăieri nu s-au bucurat mișcările corale de o popularitate mai mare ca în Banat. A fi corist însemna a primi în sat un prestigiu social și cultural. Numai prin mișcări colective putea fi șubrezit un sistem politico-social constrângător. Numai prin voința grupului și prin efectul de propagare pe care-l producea se puteau câștiga drepturile naționale.

Într-un oraș atât de plin de istorie, de energii puse în slujba cauzei naționale, lumea Cetății își stabilește legi proprii, legende proprii, ierarhii clare. Despre politicienii, scriitorii, muzicienii orașului s-a scris mult. Mai puțin, poate, despre teatrul local: despre „înscenările” localnicilor. Sigur că Lugojul se exprimă mai întâi prin coruri, cântăreți, culegători/iubitori de folclor, prin artiști (care trăiesc „bucuria de a juca”), dar nu trebuie să uităm că din aceștia se încheagă prima formație importantă de teatru din Ardeal, cea a lui George Augustin Petculescu (1852–1889) (Ungureanu 2003: 33–34).

În condițiile regimului politic austro-ungar, activitatea culturală a românilor din Banat era mijlocul prin care se obținea coeziunea națiunii și se întărea speranța în progres. Societatea de lectură „Petru Maior” îi includea, prin 1877–1878, pe Enea Hodoș³ și V. Mândreanu (autor de manuale în limba română). Printre studenții care au fost, de asemenea, membri ai acestei Societăți se află Alexandru Mocioni⁴, Vincențiu Babeș⁵, Coriolan Brediceanu⁶, Atanasie Marienescu⁷, Traian Doda⁸, Vasile Goldiș⁹. Și profesorii bănățeni se implicau puternic în activități culturale care să trezească spiritul național. Învățătorii I. Niculescu și Iosif Moldovan au fost dirijori ai formațiilor corale din Lugoj. De multe ori, corurile și recitățile alegeau piese care aveau ca subiect războiul de independență.

Nu e întâmplător faptul că prima poezie scrisă de Victor Vlad a fost intitulată *Pe câmpul de luptă*.

³ Enea Hodoș (1858–1945), folclorist, membru corespondent al Academiei Române.

⁴ Alexandru Mocioni (1841–1909), om politic, deputat (în mai multe legislaturi) în Camera Ungară a Parlamentului de la Budapesta. Militant pentru drepturile românilor din Banat și Transilvania. A propus și a sprijinit înființarea Partidului Național Român, al cărui prim președinte a fost (în 1869). S-a implicat intens (inclusiv financiar) în activități culturale și sociale.

⁵ Vincențiu Babeș (1821–1907), avocat, profesor, ziarist, om politic din Banat, unul dintre membrii fondatori ai Academiei Române.

⁶ Coriolan Brediceanu (1849–1909), avocat, om politic. Născut la Lugoj. Membru al Comitetului Central al Partidului Național Român. Deputat în Dieta Ungariei. A fost avocatul apărării în mai multe procese politice intentate unor publicații și oameni politici români, inclusiv lui Valeriu Braniște. A sprijinit intens acțiunile culturale din Banat.

⁷ Atanasie Marienescu (1830–1915), folclorist, etnograf, scriitor, membru al Academiei Române.

⁸ Traian Doda (1822–1895), militar de carieră în armata habsburgică, general de brigadă și politician, membru în Dieta Ungariei.

⁹ Vasile Goldiș (1862–1934), pedagog, om politic, membru de onoare al Academiei Române.

2. Câteva aspecte biografice și caracterologice

Biografia lui Victor Vlad Delamarina este expusă detaliat în *Cartea vieții mele*, dar considerăm necesar să completăm, pe alocuri, portretul lui Victor Vlad Delamarina, adăugându-i câteva tușe care să-i dea culoare și să-l împrospăteze.

Dintr-o scrisoare a Luciei Vlad-Barbu, adresată lui Octavian Tăsluanu, se poate afla că Victor Vlad

era o fire veselă, ca copil [...]. Duminica, iarna, ne jucam cu păpușile și Victor era medicul păpușilor. Le dădea cafea neagră și ni le murdărea pe haine. [...] El singur și-a desemnat, pe lemn, și a compus un teatru mic, de dus pe masă, cu o scenă mică, cortină, culise și tot ce trebuie la teatru. [...] Mereu își adunase în culise și persoane pentru piese mici ce și le-a compus el cu mama, după poveștile pentru copii: *Roza din spini*, *Schneewittchen*¹⁰, *Fata cu scușița roșie* și altele. Toate erau așa potrivite și duminica Victor ne dădea reprezentații”. El, la masă, cu scena spre noi, suna clopoțelul și ridica cortina; noi, surorile, Tiberiu¹¹, Caius¹² Brediceanu, verișorii noștri, frații Dogariu, prietenii lui Victor, și fetele Simonescu cu fratele lor eram publicul. [...] Cu câtă plăcere îmi aduc aminte de zilele acelea. Îmi plăcea atât de mult! Mai cu seamă în *Schneewittchen*, unde înșira Victor pe scenă atâția pitici și paturile lor – unul mai mic decât altul. Victor citea atât de bine, cu glas schimbat, la fiecare persoană ce o mișca. Era voios că ne plăcea și în fiecare duminică avea câte ceva nou (Vlad 1908: 11–12).

Pasiunea pentru teatru a făcut ca Victor Vlad să fie un spectator fidel al reprezentațiilor pe care trupa lui George Augustin Petculescu¹³ le susținea periodic, începând din 1878, în spațiul bănățean. Popasuri obligatorii: Lugojul și Oravița. Tot Lucia Vlad își amintea că fratele ei relua acasă spectacolul pus în scenă de actorii lui Petculescu. Una dintre piesele jucate în familie a fost, după cum evocă Lucia Vlad, *Chirița în voyage*. Altădată, un spectacol în familie, în cadrul sărbătorilor de iarnă, a fost alcătuit din *La maial*, o piesă scrisă de mama lui Victor, Sofia Vlad, și o piesă a lui Victor (*În cămin*). Actori erau copiii, regia și-a asumase Elena Dobrin-Rădulescu (mătușa lui Victor) iar scena – salonul doamnei Simonescu. Iar vara, în zilele cu ploaie,

Victor era tot pe afară, la drum, cu „corăbii” de hârtie, făcute de el și de mama. Le pune pe apa din șanț și noi, trei fete, surorile, la fereastră, să vedem când se înecă corabia. [...]. Vesel era Victor și-i plăcea să poarte el jocurile și noi să-l ascultăm (Vlad 1908: 11–12).

¹⁰ Schneewittchen – ‘Albă ca Zăpada’ (în limba germană în text).

¹¹ Tiberiu Brediceanu (1877–1968), fiul lui Coriolan Brediceanu. Compozitor și folclorist, deputat din partea Partidului Național Țărănesc (1919–1920), director al Operei Române din Cluj, membru corespondent al Academiei Române.

¹² Caius Brediceanu (1879–1953), fiul lui Coriolan Brediceanu. Om politic și diplomat. Doctor în drept și științe politice la Universitatea din Viena. A fost notarul ședinței istorice din sala Unirii la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia în 1918. A făcut parte din delegația României de la Conferința de Pace de la Paris (1919). Membru al Partidului Național Țărănesc.

¹³ George Augustin Petculescu a urmat școala primară la Lugoj și a învățat pantofăria la „maistor Pera”. Pasionat de teatru, a obținut în 1878 autorizația de a juca teatru românesc. Repertoriul său cuprindea aproape 60 de piese.

Jocurile copilăriei se vor fi sfârșit curând, căci, odată intrat în gimnaziul de la Lugoj, a fost pus în situația de a lua decizii în răspăr cu regulamentele școlare, tot mai restrictive cu elevii români. Este firesc că ședințele „Reuniunii literare a studenților români din Lugoj” l-au atras pe elevul care îndrăgea nespul literatura și limba română. De acolo i se va ivi șansa pe care o aștepta – de a studia în Regat.

Într-o perioadă în care acțiunile guvernului maghiar arătau ostilitate, bănățenii au încercat să își susțină cu mai multă forță cultura națională. Guvernul maghiar desființase comitatele românești (cum era comitatul Severinului) și a vrut să impună, în teritoriile aflate sub administrația lui, o singură cultură – cea maghiară. În aceste condiții nefaste a prins contur Partidul Național Român (1881). Urmarea a fost că Dieta ungară s-a lovit de opoziția deputaților români când a dorit votarea legii care urmărea desființarea învățământului în limba română. Totuși, administrația a impus înființarea „Reuniunilor de cultură maghiară”, la care erau obligați să participe și elevii de alte naționalități.

Liceul (gimnaziul) din Lugoj se lovea și el de intransigența politică a guvernului de la Budapesta. Cea mai mare parte a elevilor era de naționalitate română, însă profesorii erau maghiari sau germani. Când elevilor li s-a impus să participe la „Reuniunile de cultură maghiară”, aceștia s-au prezentat la ședințele ținute la liceu duminica după-amiaza, dar au alcătuit, în paralel, o societate al cărei sediu era la școala primară din curtea Bisericii ortodoxe. Se întâlneau acolo tot duminica, după ce plecau de la liceu. Așadar, „Reuniunea literară a studenților români din Lugoj” a fost înființată în anul școlar 1878–1879 de către elevii de la liceul lugojean. Printre întemeietori se aflau A.C. Popovici și Gh. Dobrin. S-a reușit chiar încropirea unei biblioteci de carte românească iar în anul școlar 1883–1884 numărul volumelor ajunsese la aproape 600. Inițial, „Reuniunea...” a avut un caracter secret, dar nu după multă vreme a aflat despre ea directorul liceului. Pe termen scurt, descoperirea nu a produs efecte. Directorul și corpul profesoral (dominat încă de preoți catolici de etnie germană) nu au reclamat „Reuniunea...” autorităților statului și nici nu au reacționat pe linie școlară. Dar peste puțini ani, când autoritățile maghiare și-au întetit presiunea, lucrurile s-au schimbat. Una dintre măsuri a fost aceea a transformării liceelor și școlilor confesionale în școli de stat, cu programe de învățământ care trebuiau urmate numai în limba maghiară. Corpul profesoral a fost, prin urmare, înlocuit cu profesori maghiari sau slovaci maghiarizați, devotați politiciii de la Budapesta.

La ședința „Reuniunii...” din februarie 1884, programul îi includea, printre alții, pe Victor Vlad (care oferea *O seară la părinți* de Iosif Vulcan) și pe Ioan Popovici¹⁴ (care urma să recite *Coriolan* de Iulian Grozescu¹⁵). Se mai citeau *Peneș Curcanul* al lui Vasile Alecsandri, *Către renegați* de Iosif Vulcan și *Să știi că eu sunt român* de Ștefan Lipovan¹⁶. Se citea mai ales literatură română din Transilvania, dar și lucrări proprii. Pe atunci, Victor Vlad și Ioan Popovici erau în clasa a patra de liceu. Despre întâlnirea literară din februarie 1884 și „despre entuziasmul elevilor s-a vorbit în una dintre cele mai autoritare și cunoscute

¹⁴ Este vorba despre viitorul prozator Ioan Popovici-Bănățeanul.

¹⁵ Iulian Grozescu (1839–1872), poet, traducător și publicist bănățean.

¹⁶ Fiul învățătorului lugojean Ștefan Lipovan.

publicații de peste Carpați, «Gazeta Transilvaniei», încât profesorilor nu le-a fost greu să afle ceea ce nu le convenea deloc» (Vintilescu 1967: 35). Ancheta făcută a fost reconstituită de Al. Bistrițeanu, care afirmă ca în 7 martie 1884 profesorii Kályfszky și Léhoczky s-au dus la Școala primară și au cerut să controleze biblioteca. Nu li s-a dat voie, pe motiv că era proprietatea bisericii și numai Biserica sau inspectorul școlar aveau permisiunea să o verifice. Profesorii au apelat la reprezentanții statului maghiar. Vice-comitele E. Iacabffy și inspectorul școlar Suttag au deschis biblioteca pe data de 8 martie și au luat registrul cărților. Avocatul George Martinescu, la care era cheia bibliotecii, s-a opus ridicării și controlului cărților. Abia la sfârșitul lunii aprilie a venit la Lugoj directorul general al școlilor medii, N. Petrovici (delegat al Ministerului Instrucțiunii de la Budapesta) și, împreună cu Iacabffy, au controlat toate cărțile (cf. Bistrițianu 1936: XXIX).

Elevii știau că vor fi exmatriculați încă înainte de a sosi hotărârea ministerului. Cei mai mulți își căutau deja un loc în alt gimnaziu, la Blaj, la Beiuș sau în Regat. Și Victor Vlad ar fi vrut să studieze altundeva, dar mama lui a încercat să-l facă să renunțe la acest gând. Nici celelalte rude nu l-au sprijinit, insistând să rămână la gimnaziul lugojean. Era o perioadă grea, tatăl lui murise în urmă cu câteva luni, Sofia Vlad și fiicele se mutaseră la București. Epistola pe care o scrie mamei lui în 25 aprilie 1844 era înecată în tristețe. Se simțea singur, se credea neînțeles. Mai matur decât o arăta vârsta, Victor era decis să intre într-o Școală militară românească, dar să nu abandoneze nici pictura. Și, mai ales, încerca să nu-și dezamăgească mama – ceea ce nu l-a împiedicat să aleagă o atitudine și un gest care, în contextul politic de atunci, nu puteau avea decât un singur rezultat.

În ziua în care elevii urmau să fie judecați într-una dintre sălile gimnaziului lugojean, Victor Vlad s-a strecurat în acea sală, a scris pe tablă „Trăiască românimea!” și a pus o cocardă cu tricolorul românesc. Niciun elev nu l-a denunțat, în ciuda amenințărilor rostite de profesori. Iar când i-a venit rândul la judecată Victor Vlad a susținut, cu un calm sfidător, că el este autorul aceluia gest inacceptabil pentru autorități. Ceea ce a urmat nu a uimit pe nimeni: prin decizia ministerială nr. 18448 din 13 iunie 1884, au fost excluși din gimnaziul romano-catolic maghiar conducătorii „Reuniunii...”: Ion Lupulescu, Ștefan Lipovan, Ioan Popovici, Zenovie Moise și, pe lângă aceștia, Victor Vlad. Li se imputa, după cum mărturisesc documentele, adeziunea la o „societate neiertată” și o „purtare provocatoare” (cf. Vintilescu 1967: 42) față de corpul profesoral. O mulțime de periodice influente în Transilvania au scris despre acest episod lugojean: „Gazeta Transilvaniei”, „Tribuna” din Sibiu, „Luminătorul” din Timișoara, „Observatorul” din Sibiu, „Viitorul” din Budapesta. Le-a menționat Al. Bistrițeanu, adăugând că lugojenii, îndrumați de Coriolan Brediceanu, au format un comitet pentru a strânge banii necesari pentru a-i ajuta pe cei eliminați să urmeze o școală în alte orașe (cf. Bistrițianu 1936: XXXIV).

După exmatriculare, Victor Vlad a rămas la Lugoj toată vara anului 1884, apoi un an de liceu l-a urmat la „Sfântul Sava”, în București. Nu reușise să intre în Școala militară, așa cum își dorea, pentru că nu avea încă vârsta cerută. S-a hotărât să urmeze Școala militară din Craiova (1885–1886 și 1886–1887, parțial), s-a transferat la Iași, apoi s-a întors la București pentru încă un an. După prima călătorie cu bricul „Mircea”, a ajuns sublocotenent de marină.

3. Proza

Pusă în umbră de poezia dialectală, care fusese remarcată de Titu Maiorescu și, mai târziu, de G. Călinescu, proza lui Victor Vlad Delamarina a rămas (aproape) necunoscută. În 1936, Biblioteca „Lucefărul” din Timișoara a tipărit pentru prima dată, în 103 pagini, *Schițele mele de călătorie*, ediție îngrijită de Aurel Cosma jr., lipsită însă de ceea ce le conferă schițelor originalitate: desenele și acuarelele autorului. În *Doi scriitori bănățeni...* (1943), Alexandru Bistrițeanu a reprodus câteva fragmente din *Schițe*. Proza autobiografică a fost publicată de Virgil Vintilescu în volumul I de *Documente literare*, împreună cu texte din Țichindeal, Mihail Gașpar și Slavici. A fost reeditată, cu mari inadvertențe, în *Al mai tare om din lume: versuri, proză memorialistică, scrisori*, ediție îngrijită și prefață de Simion Dima, Timișoara, Editura Facla, 1972. Lacunele acestei ediții constau în eliminarea deliberată a unor cuvinte, sintagme, pasaje, chiar pagini întregi (înlocuite uneori prin puncte de suspensie, altelei fără niciun indiciu al extirpării lor), considerate de editor ori de cenzor (obligatoriu în anii '70) ca inadmisibile din punct de vedere ideologic sau private, pur și simplu, ca ne semnificative. În alte situații, se rezumă unele pasaje considerate neimportante sau sunt înlocuite cuvinte care erau percepute (nu neapărat justificat) ca peiorative. Rezultatul este un text incomplet și deformat, care îl privează pe cititor de informații adeseori esențiale.

Orice lectură onestă a prozei lui Victor Vlad Delamarina ar remarca importanța ei documentară (istorică, socială, politică și culturală). Scrisă în prima tinerețe, după ce autorul ei trecuse prin multe școli, cu predare în diverse limbi (ebraică, germană, maghiară, română), proza păstrează stângăcii stilistice și ortografice de înțeles după asemenea periplusuri educative. Dar, totodată, se grefează pe aceste pagini un vădit interes caracterologic, o anume sensibilitate plastică și un umor autentic, care nu pot fi trecute cu vederea.

Schițe din călătoriile mele a fost titlul inițial dat de autor paginilor ivite din călătoria cu bricul „Mircea” (1891) și cu crucișătorul „Elisabeta” (1893). Scopul lor a fost unul persuasiv: să convingă de necesitatea plecării în Italia, pentru a studia acolo pictura. În forma definitivă, *Călătoria bricului Mircea. 1891* (volum cu 21 de pagini și 16 picturi) este mai mult o lucrare de pictură, la care sunt adăugate explicații pentru a decifra și completa imaginea locurilor și a oamenilor fixați în culoare. Victor Vlad ar fi dorit să prezinte acest album de schițe Regelui Carol I, ca să obțină o bursă de studiu în Italia. L-a oprit tuberculoza, ucigându-l în 1896, la 26 de ani.

Însemnările autobiografice care alcătuiesc *Cartea vieții mele* au fost făcute (se pare) în 1895, în perioada în care Victor Vlad, bolnav, a făcut tratamente în Germania (la Bad Wörishofen), în Croația (Abbazia) și în Italia (la Merano). Totodată, a încercat să-și definitiveze acuarelele, sperând că își va recăpăta sănătatea și își va împlini visul de a deveni pictor.

Despre Delamarina scria Cornel Ungureanu că este

primul bănățean artist care a trăit obsesiile plecării, ale mării, ale ținuturilor exotice, așezate dincolo. Jurnalul său de călătorie, încă greoaie (precum cronicile lui Nicolae Stoica de Hațeg), fixează nu doar locurile spre care năzuiește tânărul (adolescentul), ci și acel acasă, cu definițiile/exaltările lui (Ungureanu 2003: 35).

Între departe și aproape prind contur schițele lui Delamarina, într-un tip de căutare a echilibrului spațial, dar și a celui lăuntric. Nu pagini de proză autentică oferă autorul (sec și fastidios adesea), ci încercări de bună înțelegere a lumii în care se mișcă – cu tipuri umane, cu obiceiuri și moravuri, culoare locală și constantă universală. Dincolo de valoarea lor documentară, schițele reflectă și privirea critică a autorului lor, mereu atent la detalii, întotdeauna gata să surprindă un derapaj moral sau arhitectural. Sensibil la frumusețe și culoare, sedus de senzația dez-limitării, Delamarina e intransigent cu insignifiantul distonant. Plictisul oriental, conturul magic al insulelor grecești, tăcerea mormântală din Rhodos dau impresia unui început de lume care consună cu propriul sfârșit, ceea ce nu-l face totuși pe Delamarina să își renege preferința pentru umor și ironie. Strecurate printre firele descriptiv-narative, acestea însuflețesc incursiunile în istoria locurilor, reflectarea unor tipuri umane ori înfățișarea structurii sociale a unui oraș (amenințată insidios de ariditate).

Mai generoase sunt schițele din 1893: observațiile sunt mai atente și stilizarea își face loc în succesiunea episoadelor notate. Cartografierea Odessei, aerul straniu de la Sinope și vioiciunea venețienilor, de pildă, se acumulează într-o proză în care pasajele stângace alternează cu paragrafe bine construite. E limpede că Delamarina nu e un stilist. Gama pe care se lasă orchestrată fraza nu are amplitudinea care ar fi lăsat cuvintele să zboare, orientându-le estetic într-un mod convingător. Entuziasmele autorului sunt prinse în capcana exclamațiilor („Ce de bucurie! Ce de veselie! Ce de încercări de bravură!”) și a superlativelor („foarte frumos”, „splendid”, „superb”, „feeric”, „neîntrecut” ș.a. – juvenile, simpatice, generoase, dar vide ca expresivitate. Cât despre imaginile care îi atrag atenția, acestea prind contur, cel mai adesea, prin determinări cu valoare epitetă.

Însemnările din călătoriile pe mare cuprind o succesiune de părți narate și de tablouri. Așadar, autorul lor face periodic trecerea de la evenimente evocate în succesiune și întâmplări creionate în simultaneitate. Ca la Odobescu (dar pe altă treaptă valorică), narațiunea din *Schițe...* este procedeul care face legătura dintre tablouri. Fie că redă episoade din viața pe vapor, fie că povestește file din istoria unor locuri, narațiunea funcționează ca liant pentru ceea ce interesează ochiul unui pictor: atributele definatorii ale unor peisaje și oameni, amprenta lor unică. Sensibilitatea vizuală a pictorului nu exclude însă sesizarea notelor acustice. Se întâmplă ca unele tablouri să se organizeze chiar în jurul unui nucleu auditiv, așa cum e cel desprins de pe insula Lido:

E o gălagie de găște! Bărbați, femei și copii de toate vârstele, în tricouri albe, roșii, galbene, negre, lipite de corp, fac baie la un loc, țipând și chiuind ca turbații. [...] Ce de spirite și aporouri galante n-or fi auzind valurile mării? E nostim de tot! Departe nu se duc decât înotătorii cei buni, ca să arate că știu să înoate, mai spre mijloc stă mulțimea gălăgioasă, între cari și grupuri mai detașate de domnișoare și tineri cu costume elegante, la margine de tot, mai mult în nisip decât în apă, petrec copii mici și diferiți bancheri cu picioarele scurte și burta mare, cărora nu le prea surâde apa. Seara se joacă operetă la Lido sau se aude o muzică bună (Vlad Delamarina 1936: 89–90).

Cu atâtea locuri noi pe care le descoperă, cu atâtea scene, artefacte, produse ale artelor și portrete care îi atrag atenția, Delamarina recurge uneori la lungi serii

terminologice – enumerații care îi pun la încercare atenția și reflectă disponibilitatea sa de receptare:

Aici vezi oglinzi, pahare, serviciuri, mozaicuri, mărgele, bijuterii, fotografii și vederi din Veneția, alături scaune, mese, fotoliuri, lampe, îngerași, paiate, „Othello-ii” și „Desdemne”¹⁷ de lemn sculptat (Vlad Delamarina 1936: 86).

Desigur că abilitatea de acuarelist a lui Delamarina presupunea existența unei certe înzestrări vizuale. Privirea sa pătrunde într-o operă de artă la fel de bine cum observă natura. Există în *Schițe...* destule descrieri de catedrale, biserici, sculpturi sau alte forme artistice, în care autorul nu se mulțumește să observe trăsăturile unor opere impresionante, ci își alătură judecățile proprii. Aceste judecăți constată valoarea estetică pentru a-și pune, mai apoi, problema impresiei pe care aceasta o produce. Juxtapun, prin urmare, reflecția obiectivă și reacția subiectivă. Despre Biserica San Marco din Veneția Delamarina scrie:

...treci printr-un coridor care înconjoară biserica pe trei fețe, toți pereții sunt înțesați de mozaicuri neîntrecute, reprezentând fel de fel de scene biblice. De mare valoare artistică sunt apoi ușile de bronz ale intrării, care te conduce în minunata casă a Domnului. La vederea atâtor și atâtor splendori adunate aici și rămase din vremuri, din locuri și de mâini atât de diferite, te apucă uimirea. Aici vezi opt coloane splendide de marmoră, aduse din Ierusalim, acolo un mozaic din sec. al XI-lea, dincolo unul din sec. al XVII-lea. Aici o bucată de cutare, dincolo alta de cutare maestru celebru. La altar, renumita „Pala d’oro”, o gojgogeamite icoană de aur masiv, cu sfinți și pietre de o valoare neprețuită, aici o criptă cu moaștele Sfântului Marcu, dincolo mumia Sfântului Isidor adusă de la Chios la anul 1125, ici-colo câte o capelă apendice, fiecare avându-și scumpeturile și minunile sale. Poți vedea și un pahar de cristal acoperit cu un capac de aur, conținând chiar sânge de-a lui Cristos, bucăți de lemn din crucea Mântuitorului și multe alte minuni de felul acestora, încât ce să mai zici? La urma urmei, ieși buimăcit din biserică (Vlad Delamarina 1936: 84–85).

Chiar dacă revine periodic în scrierile lui Delamarina, alăturarea în același enunț a termenilor populari („gojgogeamite”) și a celor împrumutați („apendice” – din franceză) nu are efectul artistic pe care îl obținuse, cu același procedeu, Alexandru Odobescu în *Pseudo-kynegeticos*. Lui Victor Vlad Delamarina îi lipsesc complexitatea, simetria și sonoritatea construcțiilor frastice ale predecesorului său – cel care a introdus descrierea operelor de artă în literatura română (cf. Vianu 1965: 150). Îi lipsește, totodată, erudiția acestuia. Are, în schimb, spontaneitate. Dar și tenacitatea celui pentru care scrisul e, în primul rând, un act formator.

Dacă în *Schițe...* rămâne în umbra tablourilor, narațiunea echilibrează situația, firesc, în *Cartea vieții mele*. Proza memorialistică, în care certa valoare documentară se conjugă cu o fluctuantă valoare literară, arată – încă o dată – cât de atent era Delamarina la tipurile umane. Profesori, ofițeri, cunoscuți sau necunoscuți sunt evocați nemilos de memorialist și se lasă desenați cu un ochi critic a cărui incisivitate nu îi sufocă, ci îi prezintă vii, în forma lor nudă – ecorșeu nemilos executat cu mâna sigură a unui anatomist al caracterelor. Tatăl autorului, de pildă, este „sever și neîndurat”. Nu șovăie să îi dea copilului care dezamăgea la școală o

¹⁷ Formă grafică folosită de Victor Vlad Delamarina pentru „Desdemone”.

bătaie „strașnică”, plină de „un adevărat zel de părinte îngrijit de viitorul unicului său băiat, mândria sa” (apud Vintilescu 1971: 197–198). Pentru zugrăvirea tipurilor umane, sunt combinate uneori substantivele (sau locuțiunile substantive) abstracte cu substantive și adjective concrete (preponderente în text), într-o încercare de a surprinde atât trăsăturile fizice cât și notele morale ale personajelor. Cu simțuri treze și cu o intuiție psihologică pe care și-a exersat-o din copilărie, Delamarina e sensibil la concretețea fizică, la atitudine, îmbrăcăminte, curățenie, dar vrea să descopere și esența morală tipică celui pe care-l descrie. Bunăoară,

nu-mi plăcea nici figura palidă și lipsită de orice inteligență a băiatului. Ochii lui nu căutau nimic, nu se opreau de nimic. Avea în toată ființa lui ceva nesimțitor, blazat și obosit. S-a uitat o dată spre mine cu aceeași ochi cu care se uită la borcanul lui de dulceăță care îl incomoda și parcă m-ar fi văzut deja de o mie de ori (apud Vintilescu 1971: 207).

O plimbare prin Constantinopol îi prilejuiește câteva observații corozive în *Schițe...*:

Neguțătorii toată viața și-o petrec în aceste adevărate vizuine, trântiți sau pitiți turcește, sorbind din cafeaua sau narghiuleaua care le stă dinainte. Limba de târg cu trecătorii era o franțuzească schilodită: „Musie! Musie! – venezisi, trebomarșe!” Și, într-adevăr, poți avea lucruri foarte frumoase pe un preț nu prea mare, însă e de recomandat mare atențiune peste tot în Constantinopol, deoarece interesul ce-l pune șiretul turc de a-și arăta marfa merge mână în mână cu acela de a-și înșela cât de bine mușterii (Vlad Delamarina 1936: 58).

De la eul receptiv din primele schițe, mulțumit să observe și să transpună (prin cuvânt și culoare) peisaje și tipuri umane, Delamarina ajunge în călătoria din 1893 și în *Cartea vieții mele* să-și releveze, pe alocuri, *dubla calitate a eului – receptiv și creativ*. Primul aglutinează cu fervoare și asimilează informații, trăiri, reacții care să-l îmbogățească, al doilea proiectează o machetă intelectuală, afectivă, socială și picturală, revelatorie pentru lumea românească și europeană de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Mai mult de un veac ne desparte de perioada în care Victor Vlad Delamarina își nota *Schițele...* și scria *Cartea vieții mele*. Oricine citește astăzi aceste pagini va remarca spiritul critic al autorului lor, dar și dragostea pentru frumos ori capacitatea de entuziasm – în fața unei realități sau a unui vis. În plină epocă a mișcărilor naționale, când lupta pentru câștigarea unor drepturi civile și politice lua pe-alocuri forma unor derapaje iraționale, Victor Vlad vorbea, citea și scria în alte patru limbi, în afară de româna nativă. Știa franceza, germana, maghiara, italiana și încerca să învețe engleza, deplângând încetineala cu care o asimila pe acesta din urmă. Se plimba dezinvolt, așadar, prin câteva culturi mari ale Europei. Picta, citea, scria și făcea traduceri. În spațiul călduros al familiei lugojene și al prietenilor din București, pune în scenă mici piese de teatru (cu texte care îi aparțineau sau transpuse de el în română). *Cartea vieții mele* evocă un univers familial în care cultura și vorba de spirit erau prezențe constante în viața de zi cu zi. Totodată, articulează etosul unei societăți (bănățene) în care mediocritatea și pasivitatea erau amendate fără șovăială. Spiritul critic care l-a însoțit pe Victor Vlad Delamarina pe tot parcursul vieții i-a fost insuflat într-un cadru familial orientat continuu spre evoluție. Individuală și

colectivă. Morală, culturală, spirituală, pe de-o parte, socială și politică, pe de altă parte. De asemenea, perioada petrecută de Victor Vlad la Iași, când a venit în contact cu spiritul marcant al Junimii¹⁸, a catalizat această apetență critică și a forjat, probabil, idei care se întrevăd printre rândurile din *Cartea vieții mele*: autonomie individuală, dar grefată pe solidaritate organică, și libertate politică, însă nu confundată cu egalitarismul uniformizant. Delamarina a fost, fără îndoială, un naționalist lucid care valoriza etosul cultural european.

Uneori subiectiv, întotdeauna fixat analitic, Victor Vlad Delamarina a fost deopotrivă marcat de o sensibilitate alergică la orice limitare – de la cea politică (existentă în Banatul imperial) la cea familială (ilustrată prin imperativele tatălui), militară (reflectată în cerințele absurde ale superiorilor), culturală (proiectată în deschiderea spre alte culturi decât cea națională), spațială (manifestată prin atracția față de dezmarginirea mării) și creativă (prin ispita exprimării de sine în forme multiple ale artei).

E un autor de (re)descoperit.

Bibliografie

- Alexandrescu 1999: Sorin Alexandrescu, *Privind înapoi, modernitatea*, București, Editura Univers.
- Bistrițianu 1936: Alexandru Bistrițianu, *Introducere la Victor Vlad Delamarina, Poezii în grai bănățean*, Timișoara, Editura Luceafărul.
- Bistrițianu 1943: Alexandru Bistrițianu, *Doi scriitori bănățeni: Victor Vlad Delamarina și Ioan Popovici-Bănățeanul*, Craiova, Editura Scrisul Românesc.
- Johnston 2000: William M. Johnston, *Spiritul Vienei. O istorie intelectuală și socială, 1848–1938*, traducere de Magda Teodorescu, Iași, Editura Polirom.
- Maioreescu 1898: Titu Maioreescu, *În memoria poetului dialectal Victor Vlad Delamarina*, „Convorbiri literare”, 1898, nr. 2.
- Nemoianu 2000: Virgil Nemoianu, *România și liberalismul ei*, București, Editura Fundației Culturale Române.
- Schorske 1998: Carl E. Schorske, *Viena fin-de-siècle. Politică și cultură*, traducere de Claudia Ioana Doroholschi și Ioana Ploesteanu, Iași, Editura Polirom.
- Stan, Luchescu 2009: Constantin-Tufan Stan, Gheorghe Luchescu, *Victor Vlad Delamarina și familia sa: contribuții biografice*, Timișoara Editura Eurostampa.
- Stan 2014: Constantin-Tufan Stan, *Victor Vlad Delamarina, acuarist*, Timișoara, Editura Eurostampa.
- Stanomir 2013: Ioan Stanomir, *Junimismul și pasiunea moderației*, București, Editura Humanitas.
- Ungureanu 2003: Cornel Ungureanu, *Geografia literaturii române, azi*, vol. IV, *Banatul*, Pitești, Editura Paralela 45.
- Vaida-Voevod 1998: Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii*, prefață, ediție îngrijită, note și comentarii de Alexandru Șerban, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- Vianu 1965: Tudor Vianu în *Despre stil și artă literară*, cuvânt omagial de acad. Al. Philippide, ediție îngrijită și prefațată de Marin Bucur, București, Editura Tineretului.
- Vintilescu 1971: Virgil Vintilescu, *Documente literare*, Timișoara, Universitatea din Timișoara, Facultatea de Filologie.

¹⁸ O analiză nuanțată a reflecțiilor politice de la „Junimea” a făcut Ioan Stanomir în *Junimismul și pasiunea moderației*, București, Editura Humanitas, 2013.

- Vintilescu 1967: Virgil Vintilescu, *Victor Vlad Delamarina*, Timișoara, Sfatul Popular al Regiunii Banat, Casa Regională a Creației Populare.
- Vlad 1908: Lucia Vlad, *Scrisoarea Luciei Vlad Barbu către O. Tășloanu*, „Luceafărul”, VII, nr. 11–12.
- Vlad Delamarina 1936: Victor Vlad Delamarina, *Schițele mele de călătorie*, ediție îngrijită de Aurel Cosma jr., Timișoara, Editura Luceafărul.
- Vlad Delamarina 1972: Victor Vlad Delamarina, *Ăl mai tare om din lume: versuri, proză memorialistică, scrisori*, ediție îngrijită și prefață de Simion Dima, Timișoara, Editura Facla, 1972
- Zamfir 2009: Florin Zamfir, *Școală și societate românească din comitatul Timiș, între anii 1867–1918*, Timișoara, Editura Marineasa.

Victor Vlad Delamarina – Some Contexts and Texts

The paper tries to recover one of the Romanian writers who lived in the late 19th century: Victor Vlad Delamarina, born in Banat and known as a “dialectal poet”. The first part of this study tries to rebuild the dramatic atmosphere in Banat: many of Victor Vlad’s relatives were interested in Romanians’ civil and political rights and chose to be an important part of people’s emancipation (from both cultural and political points of view). Even if Victor Vlad Delamarina died at 26, his short life reflects the way in which a complex political and cultural background could influence an individual evolution. Some biographical aspects may draw the reader’s attention: for instance, his expulsion from school because he opposed to the Hungarian politics. The political, cultural and individual reasons of this conflict and its devastating effects are investigated as well. The second part of the text focuses on Delamarina’s prose, which is almost unknown. The travelling sketches and autobiographical literature revealed their originality and characteristic features. No self illusion can be identified in his texts, when he deals with the political context of that time. After he had settled in Romania, he continued to be a defender of Romanian’s civil and political rights in Banat, but he was aware of the organic evolution in Romanian society.

Living in a century dedicated to national rights, when these struggles often turned to irrational movements, Victor Vlad Delamarina was able to speak French, German, Hungarian, Italian and English. He used to draw, to read and translate from different languages into Romanian, always aware of the authentic value the European culture had.

Always analytical, Victor Vlad Delamarina tirelessly tried to go beyond his limits: political limits (in his native Imperial Banat), familiar limits (illustrated in the chilly relation with his father), military limits (reflected in the illogical military commands), cultural limits (depicted in his multilingualism), spatial limits (visible in his quest for travelling by sea) and art limits (deciphered in his attraction to letters and paintings). Therefore, Victor Vlad Delamarina is an author that should be rediscovered.